

*До Спеціалізованої вченої ради
з присудження наукового ступеня доктора наук Д 26.235.01
Інституту історії України НАН України*

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію у вигляді наукової доповіді,
що відображає наукові досягнення, опубліковані у вигляді
монографії Оксани Анатоліївни Іваненко «Інтеграція
регіональних науково-освітніх осередків Наддніпрянської
України до європейського інтелектуального простору (друга
половина ХІХ – початок ХХ ст.)», подану на здобуття наукового
ступеня доктора історичних наук за спеціальністю
07.00.02 – всесвітня історія**

Актуальність теми дослідження. Рефлексії щодо історико-філософського виміру наукової думки значною мірою ґрунтуються на аналізі впливу її теоретико-методологічного сегмента на соціокультурні процеси, стратегічне бачення практичного розвитку й реформування наукової сфери, вдосконалення її етичних засад і світоглядного потенціалу. Історичний аналіз розвитку науки й освіти на тлі проблематики міжкультурних комунікацій відкриває нові перспективи осягнення феномена науково-технічного прогресу і його глобальних наслідків у загальноєвропейському і світовому масштабах, насамперед – впливу на суспільно-політичні й економічні процеси, трансформацію ціннісних орієнтирів. Найважливіші наукові відкриття другої половини ХІХ – початку ХХ ст. спричинили революційні зміни в осягненні природи, філософській інтерпретації значення творчості в людському бутті, адже здобутки науково-технічного прогресу зумовили нові виклики в розвитку гуманітарних наук, зокрема необхідність переосмислення місця й ролі людини у світі. Наукові інновації позначалися на розвитку освіти,

вдосконаленні організації навчально-виховного процесу й поглибленні його інтеграції із науково-дослідною роботою, що супроводжувалося активною розробкою нових методологічних підходів, наукових і педагогічних ідей.

Загалом історія науки та освіти, еволюція наукового світогляду розкривається через конкретно-історичний аналіз діяльності учених і наукових спільнот та їхнього внеску в реалізацію науково-технічного прогресу. Відтак, реконструкція історичного виміру міжнародної співпраці університетів Європи XIX – початку XX ст. сприятиме виробленню оптимальних моделей реалізації євроінтеграційних пріоритетів зовнішньої політики сучасної України у сфері науки та освіти.

Водночас з огляду на проблематику збереження національно-культурного багатоманіття Європи значний інтерес становить двоїста роль освітнього чинника в житті етнічних меншин: як засобу збереження самобутності й водночас інструменту міжкультурної комунікації.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у докторській дисертації забезпечено широкою джерельною базою, представленою архівними джерелами, опублікованими документами, науковою періодикою, періодичною пресою, науковими працями й публіцистикою XIX – початку XX ст., опублікованими автобіографіями, мемуарами, щоденниками, епістоляріями. Окрім широкого масиву опрацьованих і введених авторкою до наукового обігу архівних документів (загалом у списку використаних джерел представлена 591 архівна справа) слід зауважити великий обсяг проаналізованих у дисертації протоколів засідань Рад університетів Наддніпрянської України, річних звітів та передусім – звітів учених про закордонні наукові відрядження, що публікувалися на сторінках «Записок Императорского Харьковского университета», «Университетских известий», «Записок Императорского Новороссийского университета», «Журнала Министерства Народного Просвещения». Дисертанткою проведено масштабну роботу з виявлення та

всебічного дослідження опублікованих у науковій періодиці другої половини XIX – початку XX ст. джерел, що проливають світло на специфіку й динаміку відносин Харківського, Київського, Поворосійського університетів із провідними науково-освітніми центрами Європи – Берлінським, Бернським, Віденським, Гейдельберзьким, Геттінгенським, Лейпцизьким, Мюнхенським, Паризьким (Сорбонною), Римським та багатьма іншими університетами. Комплексне вивчення й порівняльний аналіз великої кількості архівних і опублікованих джерел, їх систематизація й авторська інтерпретація із застосуванням продуманого методологічного інструментарію (наприклад, історико-системного, історико-типологічного, історико-генетичного, порівняльно-історичного методів) сприяли системному розкриттю специфіки міжкультурних комунікацій у Наддніпрянській Україні крізь призму діяльності науково-освітніх осередків Київського навчального округу, з'ясуванню його значення в контексті поширення на українських землях вестернізаційних процесів.

Реалізації мети й завдань дослідження сприяла логічна структура дисертації (наукової доповіді та монографії), що складається з семи розділів, у яких:

1) проаналізовано історіографію проблеми, джерельну базу й теоретико-методологічні засади дослідження, що спираються на ідеї В. Вернадського щодо переходу біосфери в ноосферу завдяки впливу наукового прогресу, К. Ясперса відносно провідної ролі екзистенційної комунікації у всесвітній історії, а також теорію інтелектуальних мереж Р. Коллінза;

2) висвітлено специфіку контексту міжнародних відносин у Європі від періоду «Весни народів» 1848–1849 рр. до Першої світової війни і їхній вплив на настрої громадськості, суспільно-політичні процеси Наддніпрянської України (на прикладі Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства);

3) з'ясовано особливості широкого спектру співпраці в галузі гуманітарних та природничих наук університетів Наддніпрянської України із науковими центрами Європи періоду модернізаційних суспільно-політичних реформ у Російській імперії 1860–1870-х рр. та впродовж останньої третини ХІХ ст.;

4) розкрито значення активізації міжнародних зв'язків університетів Наддніпрянської України на тлі науково-технічного прогресу й посилення інтеграції європейського інтелектуального простору на початку ХХ ст.;

5) відтворено особливості культурно-освітньої діяльності поляків у межах Київського навчального округу впродовж другої половини ХІХ початку ХХ ст.;

6) висвітлено роль шкільництва в культурному житті єврейської громади;

7) розкрито специфіку просвітницької діяльності греків (на прикладі Ніжинського Олександрівського грецького училища), з'ясовано особливості та проблеми реалізації освітніх ініціатив чеських і німецьких колоністів.

Наукова новизна положень і висновків дисертації зумовлена тим, що в ній вперше в історіографії здійснено комплексне дослідження актуальної проблеми інтеграції регіональних науково-освітніх осередків Наддніпрянської України до європейського інтелектуального простору упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що має важливе науково-теоретичне значення в контексті розкриття процесів міжкультурної комунікації у Європі та ролі в них науково-освітнього чинника, історіософського осягнення проблематики діалогу культур.

З огляду на тенденції розвитку сучасної світової науки наукова значущість дисертації, новизна й достовірність її положень і висновків спирається на міцний фундамент вагомої за обсягом та інформаційним потенціалом джерельної бази, в якій провідне місце належить архівним документам. Здійснена авторкою науково-пошукова робота, комплексний

аналіз та інтерпретація історичних джерел, зроблені висновки та концептуальні узагальнення сприяють подоланню стереотипного обмеження бачення історії Наддніпрянської України в межах «великодержавного російського культурного простору» та слугують виявленню її ролі в загальноєвропейському науково-освітньому розвитку другої половини ХІХ – початку ХХ ст., у формуванні складної мережі інтелектуального простору Європи.

Розкриття значення Київського навчального округу в розвитку системних процесів інтеграції Наддніпрянської України до європейського інтелектуального простору другої половини ХІХ – початку ХХ ст. сприяє вдосконаленню теоретико-методологічних підходів дослідження історико-культурної складової феномена регіону як субнаціонального чинника міжнародних відносин.

Дисертанткою вперше з'ясовано роль Наддніпрянської України в європейському науково-освітньому просторі на основі здійсненого нею комплексного узагальнюючого дослідження специфіки, моделей та еволюції міжнародної наукової співпраці Харківського, Київського, Новоросійського університетів у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Вперше здійснене авторкою на базі широкого кола архівних документів узагальнююче дослідження особливостей культурно-освітньої діяльності в Київському навчальному окрузі етнічних меншин – поляків, євреїв, греків, чеських і німецьких колоністів сприяє подальшому розвитку концептуального осягнення проблематики міжкультурної адаптації на тлі інтеграції європейського інтелектуального простору.

Результати дисертаційного дослідження повно викладені в публікаціях здобувачки, передусім – у монографії «Інтеграція регіональних науково-освітніх осередків Наддніпрянської України до європейського інтелектуального простору (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) (Київ, 2024), на основі якої підготовлено наукову доповідь;

у монографіях «Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.)» (Київ, 2013) та «Культурно-освітнє життя етнічних меншин Наддніпрянської України: на прикладі Київського навчального округу (друга половина XIX – початок XX ст.)» (Київ, 2021), на які загалом вийшло 4 рецензії в Україні та Словацькій Республіці;

у 2-х розділах підготовленої за ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського колективної монографії «Україна в історії Європи XIX – початку XX ст.: історичні нариси» (Київ, 2020), на яку в Україні і за кордоном опубліковано 8 рецензій;

у збірнику документів і матеріалів «Обличчям до Європи: Наддніпрянська Україна в європейських науково-освітніх відносинах (друга половина XIX – початок XX ст.)» (Київ, 2018);

у 25-ти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, включно з 4 статтями в періодичних виданнях, що індексуються у Scopus і Web of Science та включені до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України;

у 2-х наукових статтях у журналах Республіки Болгарія та Словацької Республіки;

у 12-ти публікаціях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та 26-ти, що додатково відображають результати дослідження.

У дисертації (науковій доповіді й монографії) **не виявлено порушень академічної доброчесності**: плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Водночас слід висловити окремі зауваження й виокремити дискусійні питання щодо дисертаційного дослідження:

- У вступі наукової доповіді (с. 32), монографії (с. 8) та реферату (с. 2) зазначено: «Предметом дослідження є система міжнародної співпраці університетів Наддніпрянської України і її роль у європейському інтелектуальному просторі; освітня діяльність

етнічних меншин на теренах Київського навчального округу в контексті розвитку міжкультурного діалогу, а також на ті протистояння процесів асиміляції і збереження самобутніх історико-культурних традицій (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)». При цьому, на наш погляд, із формулювання предметного поля дисертації випав вагомий сегмент фактично здійснених авторкою наукових положень і висновків, у яких розкрито контекст міжнародних відносин у Європі від 1848–1849 рр. до 1914 р. та його вплив на суспільно-політичне життя Наддніпрянської України на прикладі Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства. Водночас саме цей сегмент дисертації посилює її науково-теоретичну значущість у контексті осмислення взаємозв'язку соціокультурного розвитку Наддніпрянської України та процесів міжнародних відносин у Європі.

- У розділах 5, 6, 7 монографії «Інтеграція регіональних науково-освітніх осередків Наддніпрянської України до європейського інтелектуального простору (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» у посиланнях вказані джерела, які водночас не внесені до загального «Списку використаних джерел та літератури» наприкінці монографії (с. 477–554), а саме: *Ustawa Kijowskiego Polskiego Towarzystwa Miłośników Sztuki*. Kijów, 1907; *Устав Общества пособия бедным евреям города Кременчуга Полтавской губернии*. Кременчуг, 1902; *Устав Полтавского благотворительного общества попечения о бедных еврейских девочках*. Полтава, 1905; *Устав Бердичевской женской еврейской профессиональной школы с общеобразовательным отделением*. Бердичев, 1907; *Устав Общества попечения о детях евреев г. Острога*. Острог, 1910; *Stanovy českého dobročinného i vzdělávacího spolku "Jan Amos Komenský" v Kyjevě*. Київ, 1907; *Устав Киевского певческого общества*. Киев, 1897; *Устав*

Киевского немецкого общества (бывш. Киевское певческое общество). Киев, 1907; Устав Юго-Западного Немецкого Общества. Киев, 1907.

- У дисертації (науковій доповіді й монографії) використано широкий масив архівних документів (загалом – 591 архівна справа), які зберігаються у вітчизняних архівосховищах. Водночас порушена авторкою тематика наукового пошуку вартувала долучення в контексті вивчення дослідницької проблеми матеріалів із зарубіжних архівних установ. Також, на наш погляд, доцільно було б у підрозділі, присвяченому аналізу джерельної бази дослідження розширити і змістовно поглибити наукову оцінку значимості опублікованих документів.
- На тлі вдосконалення методологічних підходів, розвитку міждисциплінарних студій у сучасній історичній науці стрімко зріс інтерес до візуальних джерел у дослідженнях соціально-політичної, економічної, історико-культурної проблематики. Відповідно, джерелознавчу складову дисертації О.А. Іваненко доцільно було би доповнити за рахунок опрацювання візуальних джерел, а до монографії, у якій опубліковано наукові досягнення, що виносяться на захист, варто було би включити ілюстрації, зокрема фотокопії архівних документів, матеріалів періодики тощо.

Висловлені зауваження не піддають сумніву оригінальний характер дисертації (наукової доповіді та монографії), науково-теоретичну значущість результатів дослідження, високий рівень наукової новизни його положень і висновків.

А отже, дисертація О.А. Іваненко «Інтеграція регіональних науково-освітніх осередків Наддніпрянської України до європейського інтелектуального простору (друга половина XIX – початок XX ст.)» є

науковою кваліфікаційною працею, що відповідає вимогам до докторських дисертацій Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. (№ 1197). На основі публічного захисту дисертації Оксана Анатоліївна Іваненко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент:

**професор кафедри міжнародних відносин
та стратегічних студій**

Державного некомерційного підприємства

«Державний університет

«Київський авіаційний інститут»

доктор історичних наук, професор

Сергій ТРОЯН

*Сергій Троян С.С. завбурго
вчений секретар Державного
некомерційного підприємства
«Державний університет
«Київський авіаційний інститут»
Т. Троян*



*Отримано 10.03.2025р.
Вчений секретар Ол. Гуртов*

